

Rerum Naturalium

Fragmenta

No. 71

<i>Szemere Zoltán: A házi veréb</i> (<i>Passer domesticus</i> L.), hazánk legközönségesebb madara	3
<i>Szemere Zoltán: A mezei veréb</i> (<i>Passer montanus</i> L.) hazánkban	8
<i>Szemere Zoltán: A bajszos sármány</i> (<i>Emberiza cia</i> L.) Magyarországon	9
<i>Szemere Zoltán: A havasi pinty</i> (<i>Montifringilla nivalis</i> L.) Magyarországon	10
<i>Szemere Zoltán: Az erdei pinty</i> (<i>Fringilla coelebs</i> L.) nálunk	11
<i>Szemere Zoltán: A nagy keresztcsőrű</i> (<i>Loxia pytyopsittacus</i> Borkh.) Magyarország területén	13

(folytatás a 2. oldalon)

Budapest
1929

Szemere Zoltán: A kis keresztcsőrű 15
(*Loxia curvirostra* L.) Magyarországon

Szemere Zoltán: A fenyőpinty (*Fringilla* 19
montifringilla L.) hazánkban.

Rerum Naturalium Fragmenta

Szemere László szerkesztése:

Budapest II., Debrői-u. 15

**A házi veréb (*Passer domesticus* L.),
hazánk legközönségesebb madara**

Szemere Zoltán

A házi veréb tipikus alakja egész Európában előfordul, Olaszország kivételével, ahol csak szórványosan fordul elő az őt helyettesítő vörösfejű veréb; továbbá Tunisz, Algír és Marokkó legészakibb részeiben. Szibériában is előfordul egész Irkutszkig és Dauriáig. Szemere Zoltán szerint egész Szibériában legalábbis a fővonalak mentén Khabarovszkig éppen olyan közönséges, mint nálunk. Észak-Afrikában és Ázsiában több alfaja van.

*

A házi veréb kétségtelenül hazánk legközönségesebb madara. Ha madárnépszámlálást lehetne rendezni, úgy a házi veréb behozhatatlan előnnyel vezetne a többi faj előtt. Azt lehet mondani, hogy nincsen emberlakta hely, ahol elő ne fordulna.

Mihelyt a pusztában megépül az első tanya, az őserdőben a vadőri vagy erdőőrlak, akkor már odatelepül a veréb is, mert hiszen a baromfinak szórt eledel neki is ad megélhetést, az istállók, disznóólak pedig valóságos éléstárai. Mindazonáltal vannak egyes kivételes helyek, mint a Liptó megyei Boca és Javorina, ahová még nem jutott el. Érdekes dolog, hogy Boca község verébmentességét már 1778-ban hírül adja Klein Mihály pozsonyi ev. tiszteletes, *Sammlung Naturseltenheiten Ungarns* című munkájában.

Másrészt igen érdekes dolog, hogy az ország legnépesebb városa, Budapest, egyúttal a legnépesebb verébváros is. Sehol se fordul elő oly óriási tömegekben, mint itt. Közismertek az Erzsébet-tér verébtömegei. Ezer és ezerszámra gyülekeznek itt estefelé éjjeli szállásra, hangos csiripeléssel veszekednek a jobb helyekért, mindegyik feljebb akar ülni, hogy inkább az alattuk levőt érje a szitáló eső módjára hulló ürülék, amely a vigyázatlan járókelők ruházatát is jócskán veszélyezteti.

Valóságos látványosságot alkot ez az óriási verébtanya, amikor télen át a kiéhezett ragadozó madarak, főleg karvalyok és törpe sólymok innen szerzik be vacsorájukat. Riadt vészkiáltással rebbennek szét az üldözött csapatok, belevágódnak a bokrokba, bemenekülnek az épületeken található üregekbe, cégtáblák mögé stb., de hiába, mert a karvaly még ide is követi őket s többször láttam, amint az egyik lábával megkapaszkodott a korintuszi oszlopfejekre s a másikkal kihúzta az oda menekült verebet.

De nemcsak az Erzsébet-tér faóriásait lepi el a verébtömeg, hanem úgyszólván mindenütt megjelennek, ahol megfelelő fákat találnak. Főleg a platánokat szeretik, amelyek még télen se hullatják le avar leveleiket, így bizonyos mértékben védelmet nyújtanak.

Természetes dolog, hogy az állandóan tisztogatott Budapest nem tudná élelmezni ezt a verébtömeget és fészkelőtanyákat se tudna szolgáltatni a kívánt mennyiségben. Budapest verebeit legnagyobb részében a kőbányai sertéshízlalók adják s aki téli alkonyatokon a Kőbányai-úton figyelget, megláthatja a szinte szakadatlanul Budapest belseje felé szálló kisebb-nagyobb verébcsapatokat. Hogy valóban Kőbánya a budapesti verebek

termőhelye, azt szembetűnően bizonyította a világháború, amikor a tengeri zárolása következtében a kőbányai sertéshízlalók beszüntették működésüket, minek következtében a verébtömegek hamarosan eltűntek, eloszoltak s Budapesten hamarosan normálisra csökkent a verébmennyiség.

Csak annyi volt, amennyit a malmok redukált üzeme el tudott tartani. Jelenleg azonban a sertéshízlalás fejlődésével, főleg a vidéki felhajtás növekedésével nemcsak megnövekedett a verébállomány, hanem már túl is haladja a háború előttit.

Nagy tömegénél fogva a házi verébnek természetesen nagy gazdasági jelentősége van. Budapesten és általában a nagy városban inkább csak kellemetlen, mint káros, sőt inkább hasznot hajt a különböző hulladékok eltakarításával, de a gazda, a kertész nem nagyon szereti. Aratás előtt kicsépeleli a gabonát, ugyancsak rájár a kalangyákra, asztagokra, megdézsmálja az aprójószágnak kiszórt eleséget stb. stb., se szeri, se száma a kellemetlenkedéseinek.

A kertész azért se szereti, mert kiüldözi a gyümölcsösből, veteményes kertből a hasznos madarakat. Hiába függeszti ki a mesterséges fészekodvakat, sokszor a hasznos odúlakók, főleg cinegék fiókáit is kidobálja, csakhogy ő fészkelhessen a kényelmes, száraz faodúban.

Általában azért is haragusznak rá, mert a fecskék fészkeit elfoglalja, sokszor kidobálja azokból a még fejletlen fiókákat. Óriási méretű szaporasága csak növeli kártételeit és ezért már régóta a káros madarak listáján szerepel, amelyet minden időben, bármilyen eszközökkel szabad irtani. Sőt régebben kötelező is volt az irtása.

Így Erdélyben az 1688. évi Radnóton tartott országgyűlésen hoztak törvényt a verébirtásról. Minden falu lakója évenként 50 verébfejjel tartozott beszámolni, egyébként 12 forint vagy kemény pálcázás volt a büntetése és még azonfelül is be kellett szállítani az illetéket. Ezt a törvényt megújították az 1691-iki Kolozsváron tartott gyűlésen, azzal a megokolással, hogy „a verebek elszenvedhetetlen károkat tesznek”.

Ameddig nincs nagyobb arányú túlszaporodás, addig még hasznos is lehet a veréb. Fiait pl. kezdetben majdnem tisztára rovartáplálékon neveli föl, az öreg madarak pedig rengeteg dudvamagot fogyasztanak. Különösen tél idején, amikor csapatosan járják a határt. Igaz, hogy ez a dudvamagpusztítás kissé problematikus, mert hiszen a növény által termelt magtömeg úgyse tudna mind kicsírázni és kifejlődni s a kicsévelt és földre hullott mag unos-untig elegendő a gyomok fenntartására.

Irtásában azért a helyi körülmények gondos mérlegelése mellett esetleg bizonyos mértéket kell tartani. így pl. balatonmenti szőlőmben sohasem észleltem, hogy valami kárt okozott volna. Sohase dézsmálta a szőlőt, gyümölcsöt, ellenben igen sok rovar pusztított.

Irtásának sok módja van. Fogják hálókka, varsaszerű kosarakkal, lövik hosszú, egyenes magpásztákról, amikor úgynevezett libasorban eszegetnek, s egy lövésre többet is lehet elejteni, etetik előbb megfőtt s utána alkoholba áztatott búzával, árpával stb.

Egyik legeredményesebb irtási módja tavasszal történik mesterséges fészekodvak kihelyezése révén. A mesterséges fészekodú

szája elé záró lemezt helyezünk, mellyel hosszú madzag meghúzása révén lezárható az odú és kifoghatjuk a madarat.

Vannak automatikus fogóodvak is. Egyik legegyszerűbb alakja amerikai találmány. Lényege az, hogy a kihelyezett odú röpluka hosszabb csőbe vezet, amely a bebúvó veréb súlya alatt lebillen és a madarat fogó kalitkába önti, mire a cső újból felbillen a röpluk elé és azonnal „fogós”-sá válik. Tavaly kiváló madárvédő az Erdélyben levő Póka községben rendkívül eredményesen működő verébfogót szerkesztett.

Mint városban lakó, tehát a ragadozó madarak elől fokozott mértékben védett madárfajnál nagyobb mennyiségben maradnak meg a színaberrációk, így főleg az úgynevezett albinók, a többé-kevésbé fehér példányok. Egyetlen egy madárfajnál se fordul elő annyi albinó, mint a verébnél. Különösen Budapesten sok a fehér-tarka veréb, úgyhogy azt egyáltalában nem kell valami rendkívüli jelenségnek tekinteni.

Akármennyire is haragudjunk néha a verébre, mégis ne felejtjük, hogy ő a végső tartalék. Ha a fejlődő civilizáció folyamán a többi madárfaj már mind a múzeumokba került, akkor mint utolsó élő madár még mindig itt lesz a veréb, amelyre az emberiség rápazarolhatja kiirthatatlan madárszeretétét.

(Brehm A: *Az állatok világa*, 2. kiadás, Gutenberg, Budapest, 1929, vol.8, p.215-221)

A mezei veréb (*Passer montanus* L.) hazánkban

Szemere Zoltán

A mezei vagy kúti veréb hazánkban szintén a gyakori és majdnem mindenütt előforduló madarakhoz tartozik, de távolról se fordul elő oly nagy tömegekben, mint a házi veréb. Ennek elsősorban az az oka, hogy sokkal válogatósabb a fészkelőhely tekintetében. Lehetőleg a faodvakat szereti, de kőfalak üregeit is elfoglalja, így az Alföldön túlnyomóan téglával kifalazott kutakban tanyázik.

Általában éppen olyan kevésbé kedvelt madár, mint a házi veréb, különösen azért, mert elfoglalja a fecskefészkeket, a hasznos odúlakók részére kihelyezett mesterséges fészekodvakat, elűzi a téli etetőkről a cinegéket, megdézsmálja a gabonát stb., de viszont igen sok hasznát is hajt rovarpusztításaival, különösen a szőlőkben.

Egyik legkiválóbb szőlősgazdánk, néhai Kosztka László izsáki nagy szőlőtelepén valósággal telepítette és óvta őket. Óriási rőzsealmazokat tartogatott a szőlőjében, amelyekben temérdek mezei veréb ütött tanyát s az udvarba a madáretető mellé rőzsével teli hordókat állított, hogy a ragadozók elől oda belebújhassanak.

Túlszaporodását természetesen meg kell akadályozni. Fogási módjai azonosak a házi verébnél ismertetett módszerekkel. A madárvédelmi törvényben a káros fajok között szerepel, amelyek mindig és bármilyen eszközzel irthatók.

(Brehm A: *Az állatok világa*, 2. kiadás, Gutenberg, Budapest, 1929, vol.8, p.223)

A bajszos sármány (*Emberiza cia* L.) Magyarországon

Szemere Zoltán

Magyarországon a bajszos vagy kövi sármány a déli hegyvidék lakója. Gyakori fészkelő a horvát tengerparton, már gyérebben költ a Kazán-szorosban, Herkulesfürdő vidékén, Hunyad, Alsó-Fehér, Szeben, Brassó és Sopron megyékben. Mint egyik legészakabbi előfordulási helyén, Krassován észleltem.

Állítólag egyszer előfordult Budapesten is, jelenleg azonban Csonka-Magyarország területén sehol sem fordul elő s talán legföljebb a Mecsek-vidék az, ahol meg lehetne találni. Vonuló madár, amely elég korán érkezik, későn távozik, sőt néha telet is. Hasznos, védett madár.

(Brehm A: Az állatok világa, 2. kiadás, Gutenberg, Budapest, 1929, vol.8, p.214)

A havasi pinty (*Montifringilla nivalis* L.)

Magyarországon

Szemere Zoltán

Magyarországon a havasi pinty nagyon ritka vendég, amely csak alig néhányszor fordult itt elő. Nem fészkel nálunk s Grunack német ornitológus idevágó közlése, mely szerint 1891. június havában a Bucsesen fészkelve találta volna, alapos okok folytán nem látszik hitelesnek.

Előfordult Petényi szerint 1833. február havában a trencsényi hegyekben, azonkívül Árva megyében Oravicán, a Gömör megyei Vereskőn, a Szepességben Iglón, Szepesbélán, Késmárkon s a Felkai-völgyben, Erdélyben Nagyágon és Brassón, azonkívül a Pietrosz hegycsúcson Máramarosban.

Csonka-Magyarországon sohase fordult elő s valósággal madártani esemény volna, ha egyszer ide ellátogatna.

(*Brehm A: Az állatok világa, 2. kiadás, Gutenberg, Budapest, 1929, vol.8, p.226*)

Az erdei pinty (*Fringilla coelebs* L.) nálunk

Szemere Zoltán

Az erdei pinty (népies nevei: pintyőke, szemeti pinty, árva pinty, síró pinty, borpintyőke, csicsimé madár) Magyarországnak egyik igen közönséges madara, amely, állományát tekintve, mindjárt a verebek, fecskék, cinegék, pacsirták, varjak és hasonló nagy számban előforduló madarak után következik.

Habár igen sok nálunk marad télen át is – főleg csak hímek – mégis legnagyobb részük elvonul, és pedig Olaszország felé. Erre enged legalább következtetni az a tömérdek pintyőke, amely szüret idején a Balaton északi partja mentén délnyugat felé vonul.

Már kora reggeltől láthatók és hallhatók az átvonuló csapatok. Öt tagból álló kis társaságokat 20–50, sőt 100 darabból álló csapatok követnek, szinte megszakítatlan láncolatban, miközben folyton hallatják nagyon jellegzetes „güp” vagy „jüp”, esetleg „tyüp”-nek hangzó panaszos hívó hangjukat.

Valamennyi csapat alacsonyan, a parttól kissé távolabb, a szőlők fölött halad, de szigorúan követi a Balaton hossz tengelyének irányát. Bizonyára a Kárpátoktól érkezik ezeknek a pintyőkéknek legnagyobb tömege, amelyekhez aztán csatlakoznak az alföldi kertek, ligetek stb. lakói is. Dacára ennek a tömeges elvonulásnak, télen át is sok marad belőlük, különösen a városok villaterületén, ahol aztán az egyik legkorábban jelentkező énekes.

Az erdei pinty a hasznos és a törvény által védett madarak közé tartozik, tehát csakis hatósági engedéllyel szabad fogni és kalitkában tartani. Minthogy madárvédelmi törvényünk kifejezetten nem tiltja a madarak kalitkában való tartását, azért a valódi madárbarátok megfelelő igazolás után kaphatnak engedélyt egy-két darab fogására, de a tömeges fogás, főleg a külföldre való szállítás céljából szigorúan tilos.

Az erdei pinty védelmét nemcsak annak hasznossága miatt kell keresztülvinni, hanem azért is, mert szívesen költözik a városok villakertjeibe, parkjaiba s hasonló helyekre, szóval ő is „kultúrmadár”, amely minden különösebb pátyolgatás nélkül is átmenthető a haladó civilizáció folytán átalakuló új világba.

(Brehm A: *Az állatok világa*, 2. kiadás, Gutenberg, Budapest, 1929, vol.8, p.228)

A nagy keresztcsőrű (Loxia pytyopsittacus Borkh.)

Magyarország területén

Szemere Zoltán

A nagy keresztcsőrű Magyarország területén ritka téli vendég. Nálunk nem fészkel. Előfordulása, ha nagyon szigorúan vesszük, talán nincs is minden kétséget kizáróan bebizonyítva. Legalábbis újabb meghatározásnak kellene alávetni az idetartozó példányokat.

Dr. Madarász Gyula említi „Magyarország madarai” című, kitűnő könyvében, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében az északnyugati Kárpátokból származó három példány ehhez a fajhoz tartozik.

Chernel István nem említi határozottan Magyarországból származó példányt s a zágrábi múzeum példányai közül Hirtz csak egyetlen példányt talált, amelyet ehhez a fajhoz tartozónak lehetne minősíteni. Ezt a példányt 1881. dec. 8-án lőtték Lokve mellett.

Előfordulását egyébként már Petényi említette. Szerinte lövetett Óhegyen és Úrvölgyön s a Nemzeti Múzeum is őriz egy példányt, amely 1846. szept. 11-én Tótlipcsén lövetett; Kocván, az északnyugati Kárpátoknak ez a kiváló kutatója, egyetlen egyszer találta Chizsnén, Árva megyében.

Medreczky István szerint 1885-ben Ungváron mutatkozott. Greschik Jenő szerint 1903-ban rengeteg mennyiségben lepte el a Szepességet, ahol 1906-ban is kisebb mennyiségben

jelentkezett. Azóta többé nincs hír róla. Az 1927. évben kisebb méretű keresztcsőrű invázió volt Magyarországon, de senki se tett említést a nagy keresztcsőrűről.

Ha nem is mondhatjuk azt, hogy a nagy keresztcsőrű magyarországi előfordulása bizonytalan, még sem szabad elzárkózni attól a megállapítástól, hogy ennek az előfordulásnak minden egyes újabb bizonyítéka a magyar madártan szempontjából rendkívül fontos és értékes.

Akinek módja van erre vonatkozó adatok szerzésére, a magyar tudománynak tesz szolgálatot azokkal. Egész bizonyos, hogy Csonka-Magyarországon még nem fordult elő.

(Brehm A: Az állatok világa, 2. kiadás, Gutenberg, Budapest, 1929, vol.8, p.231-232)

A kis keresztcsőrű (*Loxia curvirostra* L.)

Magyarországon

Szemere Zoltán

A kis keresztcsőrű Magyarországon a neki megfelelő fenyvesekben bővelkedő területeken elég gyakori madár. Főleg Felső-Magyarországon található a Kárpátok vonulatában, de gyakori Erdélyben is, sőt Nyugat-Magyarországon is költ. Tojásait januártól április végéig lehet találni. Az árva megyei Oravicon Kocyán Antal 1882. febr. 24-én már fiókákra akadt.

Nem vonuló madár, de nem is állandó, hanem cigány módra kóborló. Ilyenkor a dombos és síkvidéken is megjelenik, itt azonban többnyire csak igen csekély számban. Van azonban olyan ideje is, amikor tömegesen, óriási csapatokban özönli el az országot.

Ezek minden bizonnyal nem a nálunk honos keresztcsőrűek, hanem sokkal messzebből jönnek, valószínűleg Oroszországból, sőt Szibériából, mint azt a velük egyidejűleg megjelenő fehér- és piros-szalagos keresztcsőrűek is bizonyítják. Egyik legnagyobb ilyen invázió volt az 1909. évi, amikor júniustól kezdve tömérdek keresztcsőrű lepte el az országot, főleg Felső-Magyarországot (Szepes, Árva, Zólyom és Trencsén megyéket), de az Alföldön is sokfelé mutatkoztak.

Ennek az invázióknak az adatait dr. Greschik Jenő közölte az Aquila folyóirat 1909. évfolyamának 299–305. lapjain. Érdekes megfigyelése, hogy 1909. július 27-én a Lengyel-nyergen állva, mindjárt napkelte után kisebb csapatokra oszolva, óriási

seregekben látta őket Galícia felől a Tátra déli oldalára szállani, annak jeléül, hogy valóban idegen származású keresztcsőrűek lepték el akkoriban az országot.

Az 1909. évi invázió alkalmával a keresztcsőrűek még Magyarországon túl is mentek s Korfu és Elba szigetén is mutatkoztak.

Újabb invázió azóta nem volt, csak 1927-ben, amikor azonban főleg Nyugat-Európában mutatkoztak; Magyarországnak kevés jutott. Valószínűleg nem az oroszországi és szibériai keresztcsőrűek keltek útra, hanem inkább a Finn- és Svédországban honosak.

Mint már említettem, a kis keresztcsőrűekkel együtt fehér- és piros-szalagos keresztcsőrűek is szoktak jelentkezni. Hartert ezeket a piros-szalagos keresztcsőrűeket, melyeket Brehm a rubrifasciata névvel jelölt meg, egyszerűen a kis keresztcsőrűek „egyéni változatainak” tekinti.

Magyarországon az első idetartozó példányt Kocyán lőtte 1884. febr. 7-én az árva megyei Oravicán s az a bécsi udvari múzeumba került. Magyarországi múzeumban nincs belőle példány. Megfigyelte még Medreczky István Ungváron 1895-ben, Kocyán 1889-ben az árva megyei Zuberecen és Matunák Mihály az 1909. évi invázió alkalmával Breznóbányán, mely alkalommal hat tagból álló család mutatkozott.

Hartert megállapításával szemben mindenesetre tekintetbe kell venni, hogy az oroszországi Arhangelszktől kezdve Szibérián végig egész Kamcsatkáig él a *Loxia leucoptera elegans* Hom. faj, amely Hartert szerint kitűnik „valóban csodálatos élénk és

telt piros színével”; amennyiben ez az alak állandónak bizonyulna, úgy Skandináviától kelet felé helyettesítené a tipikus *Loxia leucoptera bifasciata* formát. Az esetleges későbbi keresztcsőrű inváziók alkalmával mindenesetre figyelni kell ezekre a piros-szalagos keresztcsőrűekre.

A kis keresztcsőrű gazdaságilag inkább közömbös, mint káros madár, de a magyar madárvédelmi törvény nem részesíti védelemben. Erdészeti szempontból érzékeny károkat okozhat a fiatal fenyőhajtások lecsipkedésével, de általában véve nem káros, sőt sokféle rovar, különösen levéltetvek pusztításával hasznot is hajt s ezért kár volna bántani.

(*Brehm A: Az állatok világa, 2. kiadás, Gutenberg, Budapest, 1929, vol.8, p.232-233*)

A fenyőpinty (*Fringilla montifringilla* L.) hazánkban

Szemere Zoltán

A fenyőpinty (hegyi pinty, téli pinty, klikovic) hazánkban rendszeres téli vendég, amely októberben-novemberben érkezik hozzánk s márciusban-áprilisban szokott északi hazájába távozni.

Átlagosan csak kisebb számban jelentkezik, bár többnyire csapatosan, de néha óriási tömegekben mutatkozik. Nemcsak régi megfigyelők, hanem újabbak is azt írják, hogy néha a napot elsötétítő csapatokban látható egyes vidékeken.

Habár nálunk nem fészkel s így a fiókanevelés idejében, amikor leghasznosabb munkáját végzi, nincs nálunk, a magyar madárvédelmi törvény mégis védi a fenyőpintyet, fogása és árusítása tehát tilos. Nálunk főként gyommagvak fogyasztása által végez hasznos munkát.

(*Brehm A: Az állatok világa, 2. kiadás, Gutenberg, Budapest, 1929, vol.8, p.230*)